



IULIE ASLAKSEN
Forsker ved Statistisk sentralbyrå

Hva kan økologisk økonomi tilføre Homo economicus?*

Når fagdiskusjonen fokuserer på det deskriptive spørsmålet om hvorvidt Homo economicus, det økonomiske menneske, er en god beskrivelse av menneskelig atferd, nedtones det normative spørsmålet om de etiske verdiene som er implisitt i denne modellen. Fagretningen økologisk økonomi har lansert Homo ecologicus, det økologiske menneske, som en mer helhetlig beskrivelse av potensialet for menneskelig atferd. Dette perspektivet kan være et viktig bidrag til å bringe økonomifaget i bedre samsvar med en moralfilosofi for miljøproblemenes tid.

HOMO ECONOMICUS

– DESKRIPTIV ELLER NORMATIV MODELL?

I Samfunnsøkonomen nr 5/2008 skriver Kjell Arne Brekke en atferdsøkonoms hyllest til *Homo economicus*. Han tar opp det deskriptive spørsmål: Er *Homo economicus*, det økonomiske menneske, en god beskrivelse av menneskelig atferd? Siden *Homo economicus* står så sterkt i økonomisk teori, er det også viktig å reflektere over hvordan denne deskriptive modellen kan påvirke økonomisk tenkning i normativ retning.

Ikke minst i et miljøperspektiv er det viktig å belyse den normative rollen som *Homo economicus* i praksis har fått. All økonomisk atferd har miljøkonsekvenser. I dagens situasjon er miljøkonsekvensene mer bekymringsfulle enn noen gang tidligere, med klimaproblemet, tap av natur og

biologisk mangfold, og utbredelse av miljøgifter. Økonomisk teori tar det for gitt at «greed is good» og problematiserer ikke grådighet som drivkraft for overforbruk av naturen, enten det gjelder enkeltmenneskets ønske om stadig mer forbruk, eller den økende konsentrasjonen av økonomisk makt og rikdom.

Naturligvis kan vi ikke klandre *Homo economicus* for at verden står overfor betydelige miljøproblemer og samfunnsproblemer. Men fagets begreper er også kulturelle signaler i samfunnet og påvirker vår tankegang. Med *Homo economicus* i hovedrollen har ikke økonomifaget gode nok begreper i viktige samfunnsdebatter om grådighetskultur, materialismens psykologi og økonomisk makt. Dessuten kan det være et uheldig samspill mellom makt og økonomiske begreper. De som har makt, har begrepsapparatet

Takk til Kjell Arne Brekke for idé til artikkelen, takk til Charlotte Koren, Steinar Vagstad og en anonym konsulent for konstruktive kommentarer, og takk til Anne Skoglund for redigering.

på sin side. Derfor er det behov for å nyansere hyllesten til *Homo economicus* og inspirere til videreutvikling av denne skikkelsen – og dermed av økonomifaget.

Hvorfor står modellen av *Homo economicus* så sterkt i økonomifaget – selv om mange økonomer sikkert kan kjenne seg igjen i fornemmelsen av at *Homo economicus* i praksis har fått en mye sterkere normativ rolle enn det er faglig belegg for? Dette kan trolig forstås på bakgrunn av at samfunnsøkonomi som fag har et normativt grunnsyn som kanskje kan kalles «moralsk ansvar på et overordnet nivå», til forskjell fra «moralsk ansvar på individuell basis». Denne forskjellen er vesentlig for økonomifagets syn på miljøproblemer, som først og fremst er kollektive problemer, noe som peker frem mot kollektive og tvungne løsninger: reguleringer, skatt og avgifter. Det verdifulle med denne måten å forstå moralsk ansvar på, er at økonomer kan foreslå løsninger på de kollektive problemene uten å vente på individuelle holdningsendringer, som kanskje ikke vil komme.

Mange ser det som naivt å tro på menneskets iboende muligheter til å bli mer ansvarsbevisste. Men er det nok å basere seg på at «moralsk ansvar på et overordnet nivå» vil være tilstrekkelig til å løse miljøproblemer? Også innen økonomifaget er det motforestillinger til dette moralsynet (Frey 1997): Kan bruk av økonomiske virkemidler fortrenge en genuin miljømotivasjon? Kjell Arne Brekke og Karine Nyborg og mange andre har gjort en betydelig innsats for å utvide *Homo economicus* til også å romme moral og samfunnsansvar (Nyborg 2000, Nyborg, Howarth og Brekke 2006). Michael Hanemann sa nylig i et foredrag at klimaproblemene utfordrer antakelsen at *Homo economicus* har fastlagt sine preferanser en gang for alle (Hanemann 2008). Men det tar lang tid før nye teorier får gjennomslag i praksis og politikk. I mellomtiden kan spørsmål som ikke passer inn i den vanlige teorien, lett bli oversett i fagdebatten.

Rett nok er samfunnsøkonomien den eneste vitenskapen som prøver å beskrive de vanskelige valgene når gode formål skal veies opp mot hverandre. Imidlertid kan det faglige fokus i samfunnsøkonomien medføre at kunnskap om økologiske sammenhenger og naturen som livsgrunnlag, ikke får tilstrekkelig oppmerksomhet. *Homo economicus* trenger å utvide sitt synsfelt for å kunne gi naturen tilstrekkelig vekt i avveiningene.

Fagretningen økologisk økonomi har lansert *Homo ecologicus*, det økologiske menneske, som i større grad uttrykker

det normative utgangspunktet «moralsk ansvar på individuell basis»: Hvis folk tar inn over seg de fulle konsekvensene av sine handlinger, så ville de trolig oppføre seg annerledes. Det kan ha en stor egenverdi å være seg bevisst sitt menneskelige potensiale selv om det er vanskelig å realisere det fullt ut. *Homo ecologicus* er både en normativ modell for hvordan mennesker bør oppføre seg – og i tillegg har *Homo ecologicus* relevans i en deskriptiv modell fordi menneskets forhold til naturen kan være sterkere enn vi vanligvis tenker over (Wilson 2006, Hessen 2008). I denne artikkelen vil jeg reflektere over noen av forskjellene mellom *Homo economicus* og *Homo ecologicus*.

HOMO ECONOMICUS

– EGENINTERESSE OG GRÅDIGHET

Som begrunnelse for *Homo economicus* som deskriptiv modell, legger Kjell Arne Brekke stor vekt på likheten mellom mennesker og dyr – når dyr optimaliserer, må vel også mennesker optimalisere? Men det er en vesentlig forskjell: Mennesket har bevissthet. Mennesket har mulighet for å ta ansvar og handle etisk ut fra solidaritet og samvittighet.

I en tidligere diskusjon av *Homo economicus* viste Kalle Moene til et eksperiment utført av atferdsøkonomen George Loewenstein (1989), omtalt i Dagens næringsliv 3./4. september 2005. Om lag 30 prosent av personene i eksperimentet oppførte seg som *Homo economicus*, om lag 30 prosent var solidariske, og de om lag 40 prosent på midten valgte side ut fra omgivelsene – de var grådige når de møtte grådighet, generøse når de møtte generøsitet. Dette har interessante normative implikasjoner for forholdet mellom *Homo economicus* og omgivelsene.

Måten vi innretter oss på i det økonomiske liv har ikke nok beskyttelsesmekanismer for å unngå rovdrift på natur og mennesker. Vårt naturlige ønske om fremgang i livet har alvorlige miljøkonsekvenser. Menneskets ønske om stadig mer forbruk, samtidig som det blir flere av oss, skaper et press mot naturen og den økologiske balansen. Egeninteressen blir et tveegget sverd når vi ikke kan skille mellom den sunne egeninteressen, som er drivkraften til et bedre liv, og den ubevisste grådigheten og tørsten etter mening i tilværelsen, som ikke kan lindres med flere materielle goder.

Det sterke fokus på rasjonalitet i økonomisk tenkning medfører en manglende problematisering av de ubevisste

drivkreftene i mennesket. Forestillingen om at mer er bedre – uansett – oppfattes som et uttrykk for naturlig økonomisk atferd. Problemet med egeninteressen er at den ikke alltid er sunn, den har ikke nødvendigvis grenser og bremsemekanismer. Når teorien ikke skiller mellom egeninteresse og grådighet, blir det vanskelig for økonomifaget å utvikle begreper om det overdrevne – enten det er i form av grådighet, maktmisbruk eller selvdestruksjon.

Psykoanalytikerens Melanie Klein (1956) var opptatt av utviklingstrekkene som leder mennesket i retning av grådighet eller generøsitet. En harmonisk psykologisk utvikling fra spedbarnets første leveår styrker evnen til å føle takknemlighet og generøsitet i voksen alder. Grådighet kommer til uttrykk som en vedvarende mangel på tilfredshet, på tross av det som er oppnådd.

Innenfor feministisk økonomi har Julie Nelson (1997, 2006) beskrevet den idéhistoriske utviklingen der økonomifagets vektlegging av rasjonalitet og egeninteresse kan sees som uttrykk for en dualistisk tankegang, en begrepsmessig splittelse mellom natur og menneske, der fornuft og følelser skilte lag. Egeninteressen mistet den bevisste kontakt med sine skyggesider, og grådigheten ble igjen i underbevisstheten.

Innenfor humanistisk økonomi har George Brockway (2001) beskrevet den psykologiske ufriheten som ligger i grådigheten:

«Ironically, Economic man – the ideal economic agent – is not free and responsible. He is possessed by one idea: his own material gain» (Brockway 2001, s. 10).

En bedre balanse mellom økonomi og økologi krever en bevisstgjøring av den økonomiske aktør, i tillegg til økonomiske og politiske virkemidler. Denne bevisstgjøringen må foregå på mange plan, i enkeltindividet, i politikk og i en vitenskapsteoretisk debatt i økonomifaget.

HVA ER ØKOLOGISK ØKONOMI?

Økologisk økonomi er et relativt nytt fagområde. Tidsskriftet *Ecological Economics* ble grunnlagt i 1989. Økologisk økonomi har likevel historiske røtter langt tilbake, ikke minst i institusjonell økonomi (Kapp 1950). Denne tverrfaglige tilnærmingen til økonomi tar i bruk kunnskap fra blant annet økologi, filosofi og psykologi for å få større

forståelse av sammenhengene mellom økonomisk aktivitet og økologiske konsekvenser og av forholdet mellom mennesket og naturen.

Noen oppfatter økologisk økonomi som en gren av økonomifaget, på linje med miljøøkonomi, ressursøkonomi og utviklingsøkonomi, mens andre ser det som et samlebegrep for en «naturbasert» kritikk av standard økonomiske forutsetninger om atferd. Uansett er økologisk økonomi kjennetegnet ved noen hovedtema – her vil jeg kort nevne noen og deretter omtale *Homo ecologicus* – det økologiske menneske.

Økologisk økonomi bygger på en erkjennelse av at naturen er vårt livsgrunnlag og at mange naturverdier er uerstattelige og ikke uten videre kan avveies mot økonomiske verdier (Costanza 1989; Norgaard 1994; O'Neill 2007; Martinez-Alier, Munda and O'Neill 1998). En vanlig økonomisk tilnærming der naturen betraktes på lik linje med andre goder er ikke tilstrekkelig hvis livsgrunnlaget er truet, og heller ikke ved tap av essensielle meningsbærende verdier:

«If the valued goods that give richness to our lives are reduced to commodities, then what makes those lives meaningful is itself betrayed» (Funtowicz and Ravetz 1994, s. 197).

Dette er en utfordring for *Homo economicus* som mener at alle verdier kan avveies mot hverandre, og som ser på naturen som et gode på lik linje med andre goder, uten bevissthet om naturens spesielle betydning for mennesket.

Et hovedtema i økologisk økonomi er å utvikle en mer økologisk forståelse av bærekraftig utvikling (Baumgärtner, Becker, Frank, Müller and Quaas 2008). Begrepet knapphet har fått forskjellig betydning i økonomi og økologi (Baumgärtner, Becker, Faber and Manstetten 2006). Knapphetsbegrepet i økonomisk teori er blitt til relativt knapphet, ikke absolutt knapphet, som er et sentralt begrep i økologi.

Naturområder splittes opp og forsvinner når menneskelig påvirkning øker. Miljøgifter spres i naturen. Stillhet er mangelvare for stadig flere. Vann kan bli knapphetsgode mange steder. Havet forurenses. Det biologiske mangfoldet kan bli utsatt for store endringer. Hva skjer med biene? Ikke bare blir verden fattigere når uerstattelige naturkvaliteter

forsvinner, men det kan vise seg problematisk å opprettholde funksjonene til de viktige økosystemene på jorden.

Viktige økosystemtjenester kan bli truet. Økosystemtjenester omfatter blant annet produksjon av biomasse, nitrogenfiksering, sirkulering av næringsstoffer, jordsmonnets opptak av flomvann, rensing av vann og luft, regenerering av jord, pollinering av naturlig vegetasjon og avlinger, og klimastabilisering. Slike økologiske funksjonene er uerstattelige i en absolutt forstand og kan ikke substitueres med økonomiske verdier.

Historisk sett har økonomifaget fokusert på arbeidskraft og realkapital som de vesentlige produksjonsfaktorene, uavhengig av naturen som livsgrunnlag. For *Homo economicus* er naturen et objekt for menneskelig tilfredsstillelse, snarere enn at mennesket og naturen inngår i et fellesskap (Soma 2006).

Økologisk økonomi er utviklet for å supplere miljøøkonomi (*environmental economics*) når det gjelder å synliggjøre den grunnleggende betydningen av naturverdier og økologiske sammenhenger. I miljøøkonomi beskrives miljøproblemene som eksternaliteter: Så lenge den som forårsaker et miljøproblem ikke konfronteres med regningen, er problemet utenforliggende – eksternt – i forhold til aktørens ansvarsområde. Virkemidler som miljøavgifter eller CO₂ kvoter skal internalisere eksternalitetene. I dette ligger det naturligvis en ansvarliggjøring av *Homo economicus* fordi atferden da kan bli basert på riktige priser som tar hensyn til miljøkostnaden. Å gjøre økonomiske aktører ansvarlige på denne måten er et svært viktig bidrag fra økonomifaget til miljøpolitikken. Imidlertid er det ikke fullt så enkelt i praksis som i teorien: Det kan være stor uenighet om miljøproblemene, politikerne følger ikke nødvendigvis økonomenes råd, og de miljøproblemene som lettest lar seg beskrive i en økonomisk modell vil få mest oppmerksomhet. Selve begrepet eksternalitet kan dessuten uttrykke et manglende miljøansvar i utgangspunktet – det bygger på en antakelse om at det er meningsfylt å skille mellom økonomisk aktivitet og miljøkonsekvensene av denne aktiviteten. En antakelse som var langt mer forståelig den gang menneskets fotavtrykk i naturen var svakere.

Klimaproblemet utfordrer forskere til samarbeid på tvers av faggrensene og til nytenkning om hva som er sikker kunnskap. Betydningen av sterk usikkerhet og føre-var

prinsippet er et sentralt område i økologisk økonomi (Funtowicz and Ravetz 1994; Spash 2002). Når det er sterk usikkerhet – og fremtidige konsekvenser kan være svært alvorlige – er det problematisk å basere vurderingene på allerede etablert kunnskap og kjente sannsynlighetsfordelinger. Dette er kjernen i føre-var prinsippet.

Uenighet mellom fagretninger om tolkning av usikkerhet og hva som er relevante krav til sikker kunnskap, kan føre til at verdifull informasjon kan forsvinne på veien fra forskning til politikk (Sarewitz 2004). Den grunnleggende usikkerheten som vitenskapen blir stilt overfor i de store miljøproblemene, etterspørselen etter kunnskapsbasert politikkgrunnlag, og sammensmeltningen av vitenskap og politikk, innebærer at vitenskapens tradisjonelle kvalitetskriterier til en viss grad skifter innhold og fordrer nytolkning (Funtowicz and Ravetz 1994). Derfor legger økologisk økonomi stor vekt på institusjonelle forhold og samspill mellom økonomi og politikk (Vatn 2005).

Dette utfordrer økonomifagets tradisjonelle skille mellom sak og vurdering. Andre fag har et sterkere samsvar mellom selve fagområdet og det normative verdigrunnlaget. For eksempel vil mange botanikere si at botanikkfaget og andre økologiske disipliner er på naturens parti. I samfunnsøkonomien kan det faglige fokus imidlertid medføre at kunnskap om økologiske sammenhenger og naturgrunnlaget rett og slett blir oversett.

HOMO ECOLOGICUS

– DET ØKOLOGISKE MENNESKE

Den økologiske økonomen Christian Becker (2006) har lansert begrepet *Homo ecologicus*, det økologiske menneske, som et bilde på våre beste egenskaper, en videreutvikling og mer helhetlig utgave av mennesket enn *Homo economicus*. Bevissthet om menneskets forhold til naturen innebærer ikke bare å ta vare på naturen, men også å verdsette det livgivende velvære som vi får i kontakt med naturen som kilde til et rikt liv (Becker, Faber, Hertel and Manstetten 2005). Det økologiske menneske har evne til sympati med og respekt for andre levende vesener og naturen, og er et uttrykk for humanistisk økologi, uten noen motsetning mellom å ta ansvar for naturen og ta ansvar for menneskelig fellesskap.

Når det gjelder synet på den vanlige modellen av *Homo economicus*, understreker Christian Becker at

«It is a construct which may certainly be adequate and fruitful for the analysis of many purely economic situations, and, in general, the characteristics it is based on can be regarded as phenomenologically plausible. Rather, the crucial question is, whether this construct is suitable for the research task of ecological economics, or, if this is not the case, what other characterizations and alternative concepts of the human being could be more so» (Becker 2006, s. 18).

Spørsmål er imidlertid hva vi skal forstå med «purely economic situations» når all økonomisk aktivitet har miljøkonsekvenser – som til sammen blir u håndterlige. Hvordan kan vi da på en meningsfylt måte skille mellom «purely economic situations» og miljøkonsekvensene av økonomisk atferd?

Det økonomiske menneske *Homo economicus* trenger å komme på talefot med det økologiske menneske *Homo ecologicus*, både i enkeltindividet, i fagdebatten og i politikken. I dette ligger et håp om at *Homo economicus* kan utvikle en økologisk og humanistisk bevissthet – og bruke kunnskapen som ligger i økonomifaget til å vise vei mot en bærekraftig fremtid. Det er løfterikt at ledende økonomer nå mer eksplisitt diskuterer forutsetningen bak forenklete modeller – i sin nye bok sier William Nordhaus at en fornuftig beslutningstaker bør lytte til flere enn økonomer før klimapolitikken fastlegges (Nordhaus 2008).

MENNESKETS FORHOLD TIL NATUREN

Hvorfor er det så vesentlig for økonomer å reflektere over menneskets forhold til naturen? Miljøproblemene vi står overfor i dag stiller oss overfor helt nye utfordringer som trolig krever andre økonomiske begreper enn de som ble utviklet i økonomifagets barndom. Biologen Dag O. Hessen uttrykker endringen i vårt forhold til naturen slik:

«Gjennom mesteparten av vår forhistorie har det vært mennesket som måtte beskyttes mot naturen. Dette bærer vi fortsatt mentalt preg av, selv om det nå er naturen som må beskyttes mot oss. En gang for ikke lenge siden foregikk den menneskelige aktivitet innenfor øyer i en uendelig villmark – nå er forholdet det motsatte. Natur går tapt i et omfang som er vanskelig å fatte, og det er derfor viktig å vise at vi er grunnleggende avhengige av denne. Som naturviter, forsker og rasjonalist er det et spesielt privilegium å kunne argumentere for

følelser som et legitimt, men sterkt underkjent argument for natur. Som vi skal se, har disse følelsene ofte en rasjonell opprinnelse» (Hessen 2008, s. 11).

Biologen Edward O. Wilson har introdusert begrepet *biophilia* for å beskrive menneskets grunnleggende emosjonelle tilknytning til naturen: Vi er ikke bare avhengig av naturen for å få dekket våre fysiske behov, men også i en dypere forstand, for våre emosjonelle, mentale og åndelige behov (Wilson 1984). Wilson ser tilhørigheten til naturen som en del av menneskets utvikling og peker på at dette har en moralsk dimensjon:

«The affiliation has a moral consequence: the more we come to understand other life forms, the more our learning expands to include their vast diversity, and the greater the value we will place on them, and inevitably, on ourselves» (Wilson 2006, s. 63).

Hessen (2008) peker på at vår nedarvede tilknytning til naturen er så sterk at vi tar den for gitt og ikke reflekterer over den. Vi kan dermed komme til å ta naturen for gitt og ikke iverksette nok tiltak for å ta vare på den. Det er derfor behov for en bevisstgjøring av vår etiske forankring i naturen:

«Et karaktertrekk ved biofili slik Wilson beskriver det, er at det er en grunnleggende egenskap hos mennesket. Det kan anta ulike former, det kan undertrykkes eller fremmes gjennom kulturelle impulser, men vi har allikevel et naturgitt behov for naturkontakt, en like naturgitt følelse for natur – og dermed kanskje også en etisk ryggmarksrefleks i forhold til natur» (Hessen 2008, s. 147).

Spørsmålet er hvorfor drivkreftene til overforbruk av naturen er så sterke samtidig som så mange mennesker er glad i naturen. Det kan ha sammenheng med det sosialpsykologer kaller tilskuereffekten: Jo flere vitner det er til at noen trenger hjelp, jo mindre sjanse er det for at noen tar initiativ til å hjelpe et medmenneske i nød – eller til å hjelpe naturen. Psykologen Shierry Weber Nicholson (2002) peker på at nettopp fordi vi er så glad i naturen, rammes vi sterkt hvis vi tar innover oss hvor mye av naturen som går tapt. En umiddelbar forsvarsmekanisme er da å distansere seg. *Homo economicus* distanserer seg fra sine ubeviste sider. Økonomiens og politikkenes språk skaper en beskyttende avstand til det smertefulle i tilværelsen.

Utfordringen for økonomifaget er å hente inn andre perspektiver som klarere kan uttrykke naturens betydning for mennesket og dermed videreutvikle *Homo economicus* til en mer levende utgave av seg selv, en *Homo ecologicus*. Økologiens språk beskriver naturens mangfold, viser oss det verdifulle i landskapstypenes særpreg, og minner oss om at de naturkvalitetene som vi mister, får vi aldri igjen. Poesiens og psykologiens språk kan bevisstgjøre menneskets forhold til naturen og hjelpe oss til å huske at naturens stillhet, skjønnhet og kraft er livsnødvendig medisin for travle mennesker. *Homo ecologicus* finner inspirasjon og mening i Thoreaus vandring til Walden Pond i 1854:

«Jeg bega meg til skogene fordi jeg ønsket å leve et liv i frihet og ettertanke, for å bli konfrontert med livets essensielle kjennsgjerninger og se om jeg ikke kunne lære hva det hadde å lære meg, så jeg ikke ved livets slutt skulle oppdage at jeg egentlig ikke hadde vært i live» (Thoreau 2007 [1854], s. 91).

UHELDIG SAMSPILL MELLOM MAKT OG BEGREPER

Hvorfor er det så viktig å diskutere hvilket menneskesyn økonomifaget bør ha? Er ikke *Homo economicus* bare en aktør i en teori, mens virkeligheten skapes i spillet mellom politisk og økonomisk makt? I praksis kan det likevel være et uheldig spill mellom makt og begreper. Fagets begreper påvirker hvordan økonomisk tenkning er med på å legge premissene for samfunnsutviklingen, hvilke problemstillinger som prioriteres, og hvilke verdier som vektlegges eller blir usynlige. I neste omgang blir dette til kulturelle signaler som kan påvirke synet på hvilket handlingsrom som er mulig. Denne forståelsen er bakgrunnen for viktige vitenskapsteoretiske tema som begrepsmakt og definisjonsmakt (Tranøy 2008).

Et aspekt av begrepsmakt kan være at viktige sider ved naturverdier, miljøproblemer og økologiske sammenhenger kan forsvinne når de skal oversettes til økonomiske begreper. Selv om klimadebatten har kommet til topps på den politiske dagsorden, trenger økonomifaget mer kunnskap om økosystemer, biologisk mangfold og menneskets forhold til naturen. Viktige livsverdier blir nedtonet i økonomiske begreper. Økonomi har større gjennomslagskraft i samfunnet enn økologi. En tilnærming til dette problemet er å utvikle mer systematiske metoder for å presentere økologiske og økonomiske forhold i sammenheng, for

eksempel som videreutvikling av indikatorer for bærekraftig utvikling.

Det ligger også begrepsmakt i hvordan problemet formuleres: Vanlig samfunnsøkonomi spør hva det koster å ta vare på naturen og hvordan det økonomiske liv bør organiseres så vi får råd til å ta vare på naturen og løse miljøproblemer. Økologisk økonomi tar utgangspunkt i at naturen er vårt livsgrunnlag og spør hvordan det økonomiske liv bør organiseres når vi tar inn over oss de økologiske rammebetingelsene. Økologisk økonomi ser på naturens betydning som et etisk spørsmål som faget må ta inn over seg, ikke som en subjektiv eller politisk preferanse. Økonomifaget trenger nye begreper når miljøproblemer er blitt den største trussel menneskeheten noen gang har stått overfor, når den humanistiske debatten om individets etiske ansvar kommer i skyggen av debatten om teknologiske løsninger, og når den globaliserte verden står overfor en stadig økende økonomisk maktkonsentrasjon.

KONKLUSJON

Økonomi og økologi har felles språklig opphav i det greske ordet *oikos* som betyr hus og forvaltning av husholdningen – både naturens og menneskenes husholdning. Å skape reell forbindelse mellom økonomi og økologi er en utfordring på mange plan: Enkeltindividet trenger større bevissthet om de fulle miljøkonsekvensene av sine handlinger. Økonomifaget trenger mer kunnskap om naturen og mer refleksjon over menneskets rolle som økonomisk og økologisk aktør. Økologisk bevissthet og politiske tiltak må sees som komplementære, ikke alternative, innfallsvinkler til miljøproblemer. Med *Homo ecologicus* som medspiller kan kunnskapen i økonomifaget bidra sterkere til å vise veien til en bærekraftig fremtid.

Samfunnsøkonomien trenger en vitenskapsteoretisk debatt om fagets dobbelte utfordring i forhold til natur og miljø: I makroøkonomien er naturen stort sett usynlig; selv Keynes kunne dessverre ikke vise oss hvordan det økonomiske livs fotavtrykk i naturen skulle bringes tilbake til makroøkonomenes kunnskapssfære. Derfor ble miljøøkonomi i hovedsak henvist til mikroøkonomien, der *Homo economicus* råder grunnen.

Kanskje den alvorlige økonomiske krisen vi nå er inne i kan bidra til å vekke menneskene til større økologisk bevissthet? Den økonomiske krisen kan bli fødselshjelper

for *Homo ecologicus* hvis vi – i rollene som enkeltindivider og som økonomer – stopper opp og i større grad bevisstgjør oss andre verdier enn bare høy materiell forbruksvekst. Dette kan skape en paradoksal, men harmonisk, balanse mellom Keynes og *Homo ecologicus*, en bro over det konvensjonelle skillet mellom makroøkonomi og miljøøkonomi, og vise veien til økonomisk utvikling innenfor vår klodes økologiske rammer. Da kan vi gi en velfortjent hyllest til et lykkelig ekteskap mellom *Homo economicus* og *Homo ecologicus*.

REFERANSER:

- Baumgärtner, S., C. Becker, M. Faber og R. Manstetten (2006): Relative and absolute scarcity of nature. Assessing the roles of economics and ecology for biodiversity conservation. *Ecological Economics* 59, 487-498.
- Baumgärtner, S., C. Becker, K. Frank, B. Müller og M. Quaas (2008): Relating the philosophy and practice of ecological economics: The role of concepts, models, and case studies in inter- and transdisciplinary sustainability research. *Ecological Economics* 67, 384-393.
- Becker C., M. Faber, K. Hertel og R. Manstetten (2005): Malthus vs. Wordsworth: Perspectives on humankind, nature and economy. A contribution to the history and the foundations of ecological economics *Ecological Economics* 53, 299-310.
- Becker, C. (2006): The human actor in ecological economics: Philosophical approach and research perspectives. *Ecological Economics*, 60, 17-23.
- Brekke, K.A. (2008): En atferdsøkonoms hyllest til Homo Oeconomicus. *Samfunnsøkonomen* 62 (5), 36-42.
- Brockway, G. (2001): *The End of Economic Man. An Introduction to Humanistic Economics*. Norton.
- Costanza, R. (1989): What is Ecological Economics? *Ecological Economics*, 1, 1-7.
- Frey, B.S. (1997): «How Intrinsic Motivation is Crowded Out and In». In M. Casson (ed.): *Culture, social norms and economics*. Elgar.
- Funtowicz, S.O., Ravetz, J.R., 1994. The worth of a songbird: ecological economics as a post-normal science. *Ecological Economics* 10, 197-207.
- Hanemann, M. (2008): Climate Change Policy: A View from California. Presentation at the EAERE Conference, Göteborg, Juni 2008.
- Hessen, D.O. (2008): *Natur. Hva skal vi med den?* Gyldendal.
- Kapp, K.W. (1950): *The Social Costs of Private Enterprise*. Shocken.
- Klein, M. (1956): «A study in envy and gratitude». In Juliet Mitchell (ed.): *The selected Melanie Klein*. Penguin Books.
- Loewenstein, G.F., L. Thompson og M.H. Bazerman (1989): Social Utility and Decision Making in Interpersonal Contexts. *Journal of Personality and Social Psychology* 57, 426-441.
- Martinez-Alier, J., G. Munda og J. O'Neill (1998): Weak comparability of values as a foundation for ecological economics. *Ecological Economics* 26, 277-286.
- Nelson, J.A. (1997): Feminism, ecology and the philosophy of economics. *Ecological Economics* 20, 155-162.
- Nelson, J.A. (2006): *Economics for Humans*. The University of Chicago Press.
- Nicholson, S.W. (2002): *The Love of Nature and the End of the World*. MIT Press.
- Nordhaus, W. (2008): *A question of balance. Weighing the options on global warming policies*. Yale University Press.
- Norgaard, R.B. (1994): Development Betrayed. *The end of progress and a coevolutionary revisioning of the future*. Routledge.
- Nyborg, K. (2000): Homo oeconomicus and Homo politicus: interpretation and aggregation of environmental values. *Journal of Economic Behaviour and Organization* 42, 305-322.
- Nyborg, K., R.B. Howarth and K.A. Brekke (2006): Green Consumers and Public Policy: On Socially Contingent Moral Motivation. *Resource and Energy Economics* 28, 351-66.
- O'Neill, J. (2007): *Environment, Markets and Deliberation*. Routledge.
- Sarewitz, D. (2004): How science makes environmental controversies worse. *Environmental Science & Policy* 7, 385-403.
- Soma, K. (2006): Natura economica in environmental valuation. *Environmental Values* 15, 31-50.
- Spash, C.L. (2002): *Greenhouse Economics. Value and Ethics*. Routledge.
- Thoreau, H.D. (2007 [1854]): *Walden. Livet i skogene*. Pax forlag.
- Tranøy, B.S. (2008): Monopolet vårt får du aldri. Om økonomiprosæns hegemoni. *Prosa* 14, 6-15.
- Vatn, A. (2005): *Institutions and the Environment*. Edward Elgar.
- Wilson, E.O. (1984): *Biophilia*. Harvard University Press.
- Wilson, E.O. (2006): *The Creation. An Appeal to Save Life on Earth*. Norton.